

Pagrindiniai kūrybiškumo ir kūrybingumo aspektai šiuolaikiniuose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose

JOVILĖ BAREVIČIŪTĖ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas, Filosofijos ir politologijos katedra,

Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: jovile.bareviciute@vgtu.lt

Straipsnyje gvildenama kūrybiškumo ir kūrybingumo problematika šiuolaikiniuose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose. Pirmoje dalyje įrodinėjama, kad kūrybiškumas ir kūrybingumas yra organiškai vienas kitam ir kad kūrybiškumas nutiesia kelią link kūrybingumo. Antroje dalyje atskleidžiama, kad kūrybiškumas ir kūrybingumas yra pagrindinis mokslo pažangos variklis, nes tik kūrybiška mokslinė mintis ir turimi kūrybos gebėjimai generuoja įvairius išradimus bei inovacijas. Trečioje dalyje tvirtinama, kad šiuolaikiniuose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose kūrybiškumas ir kūrybingumas skleidžiasi taip pat intensyviai ir kryptingai, kaip ir kitose (pavyzdžiui, fizinių ir technologijos) mokslų srityse, darydamas įtaką kultūrai bei visuomenei, jų raidai ir ateities perspektyvoms.

Raktažodžiai: kūrybingumas, kūrybinis žinojimas, kūrybiškumas, šiuolaikiniai humanitariniai ir socialiniai mokslai, technologijos

---

ĮVADAS

Kūrybiškumo ir kūrybingumo fenomenai šiuolaikiniuose humanitariniuose ir socialiniuose moksluose (toliau – HSM) įgyja tam tikrų specifinių raiškos formų ir pavidalų, gerokai besiskiriančių nuo tų, kurie tarpsta kitose mokslo srityse. Suklestėjus įvairioms technologijoms, o ypač informacijos ir komunikacijos, daug dėmesio teikiama technologijos ir fiziniams mokslams. O HSM statusas vis labiau smunka – šios mokslo sritys neretai yra net viešai nuvertinamos, sukvestionuojamas jų aktualumas, o jų funkcijos ir vaidmuo valstybės, kultūros bei visuomenės lygmeniu tampa sunkiai apibrėžiami. Tokiame kontekste susidaro įspūdis, esą HSM plėtojama mintis taip pat nepasižymi dideliu kūrybiškumu, nėra novatoriška ir netgi negali būti vertinama kaip mokslinė. Tad šiame straipsnyje sieksime parodyti, kad šių mokslo sričių reikšmė ir svarba šiuolaikinėje valstybėje, kultūroje bei visuomenėje yra neabejotina. Kartu įrodinėsime, kad skirtingos mokslo sritys bei skirtingi kūrybiškumo ir kūrybingumo tipai glaudžiai bei tikslingai sąveikauja tarpusavyje, o HSM plėtojama kūrybinė mintis suteikia kryptį ne tik išradimams bei technologinėms inovacijoms, bet ir brėžia perspektyvas technogenine tampančiai šiuolaikinei visuomenei.

Straipsnio objektas – kūrybiškumo ir kūrybingumo fenomenai šiuolaikiniuose HSM.

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti kūrybiškumo ir kūrybingumo fenomenų vaidmenį šiuolaikinių HSM kaitos ir transformacijų sąlygomis.

Straipsnyje keliami uždaviniai: 1) apibrėžti kūrybiškumo bei kūrybingumo sampratas, jų skirtumus ir panašumus, nustatyti šių fenomenų santykį; 2) apibrėžti kūrybiškumo bei kūrybingumo reikšmę ir svarbą moksle; 3) išgvildinti kūrybiškumo ir kūrybingumo vaidmenį šiuolaikiniuose HSM.

Straipsnyje taikomi tyrimo metodai: 1) analitinis aprašomasis metodas; 2) literatūros šaltinių analizės metodas.

Analitinis aprašomasis metodas suteikia galimybę nustatyti kūrybiškumo ir kūrybingumo vaidmenį HSM, šių mokslų sričių tarpdalykinius santykius su kitomis mokslo sritimis, praktinėmis kultūrinėmis bei socialinėmis veiklomis ir procesais, ekonominiu bei kūrybiniu kultūros ir kūrybos veiksnio stiprėjimu, įvairių technologijų bei technologinių inovacijų plėtra, naujų informacinių bei komunikacinių aplinkų ir terpių steigimusi.

Literatūros šaltinių analizė padeda apibendrinti šio straipsnio problemą bei supažindinti skaitytoją su kai kuriais šios problemos atliktais tyrimais Lietuvoje ir pasaulyje.

KŪRYBIŠKUMO IR KŪRYBINGUMO SAMPRATOS BEI SANTYKIS

Pirmoje šio straipsnio dalyje išsiaiškinsime, kas yra kūrybiškumas ir kūrybingumas ir kaip galima juos apibrėžti. Remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu*, kuriame paaiškinamos šių ir jiems giminingų žodžių reikšmės (žr. Keinys 1993: 344, 345), šie du fenomenai yra glaudžiai tarpusavyje susiję naujumo, novatoriškumo ir originalumo prasmėmis, tačiau – netapatūs. Kūrybingumo sklandai reikalinga tam tikra sociokultūrinė terpė, tam tikra veiklos sritis ir tam tikri kūrybingumo lygį įvertinantys kriterijai. Tačiau kūrybingas yra tas, kuris geba kurti, išrasti ką nors nauja, t. y. praturtinti kurią nors žmogaus veiklą kaip tam tikrą kultūros sritį indėliu, kokio dar nebuvo iki esamojo laiko. O kūrybiškumas veikia sietinas su nestandartiniu mąstymu, netikėtų sprendimų priėmimu, netradicinių idėjų generavimu ir pan. – tai veikia susiję ne su kokiais nors gabumais ar gebėjimais, kurie gali būti kaip nors ugdomi ar lavinami. Kūrybišką individą kur kas labiau apibrėžia tam tikras asmenybės tipas, neatsiejamas nuo tokių savybių kaip sumanumas, spontaniškumas, įvairialypumas, atvirumas supančiai aplinkai, taip pat laki vaizduotė ir pan. Vis dėlto kasdienėje (buitinėje) plotmėje šie du būdvardžiai dažniausiai vartojami kaip sinonimai.

Šiuolaikiniuose HSM tarp aptartų būdvardžių, kaip ir tarp daiktavardžių *kūrybiškumas* ir *kūrybingumas*, yra daroma tam tikrų perskyrų, pabrėžiant kai kuriuos jų niuansus ir vartojimo ypatumus skirtinguose akademinuose kontekstuose¹, todėl tarp šių dviejų žodžių negalima dėti juos niveliuojančio lygybės ženklą. Kūrybiškumo fenomeną paanalizuosime aptardami jį lyginamuoju aspektu su kūrybingumu ir siekdami atskleisti jų reikšmę bei svarbą šiuolaikinių HSM raidai ir potencialui.

Kūrybiškumas susijęs su žmogaus psichologiniu tipu, emociniu nusiteikimu, mąstymo būdu, jo orientavimusi tam tikrose nenumatytose ar specifinėse situacijose ir aplinkose, išiečių radimu ir sprendimų priėmimu netikėtai pakrypusiomis aplinkybėmis ir pan. O kūrybingumą

¹ Šiuolaikiniuose HSM nemažos painiavos kyla dėl tam tikrose kalbose, pavyzdžiui, anglų ir vokiečių, vartojamų žodžių, sutapatinančių *kūrybiškumą* ir *kūrybingumą*. Tokie žodžiai, kaip anglų kalbos *creativity*, o vokiečių – *Kreativität*, neleidžia atskirti kūrybiškumo ir kūrybingumo ir tokią perskyrą galima daryti tik remiantis bendruoju probleminiu kontekstu. Šiame straipsnyje, siekdami išryškinti kūrybiškumo ir kūrybingumo skirtumus, vartojame angliškus žodžius *creativity* ir *creativeness*, turėdami omenyje tai, kad daugelyje anglų kalbos žodynų žodis *creativity* aiškinamas kaip „buvimo kūrybingu būklė ar kokybė“, „galimybė kurti reikšmingas naujas formas“ (originalumą) ir kaip turimos „kūrybingumo galiybės panaudojimo procesas“, o žodis *creativeness* – kaip „kūrimo galios ar galimybės turėjimas“.

nulemia tai, kokių gebėjimų, galių ar talentų turi žmogus – gebėjimą įtikinamai kurti vaidmenį spektaklyje, išraiškingai kalbėti priešais auditoriją, deramai įvaldyti dainavimo ar šokimo techniką ir t. t. Šie du gana skirtingi, tačiau kartu ir labai giminingi dalykai – kūrybiškumas ir kūrybingumas – glaudžiai sąveikauja iš esmės bet kokiose veiklose, todėl juos priešinti tarpusavyje būtų netikslinga. Kaip pažymi Viktorija Daujotytė, kūrybiškumą ir kūrybingumą „<...> lietuvių kalba <...> atskiria nežymiai, [kūrybiškumą] kiek pastūmėdama veiksmo kryptimi <...>“ (Daujotytė 2010: 2). O kūrybingumas, pasak jos, neatsiejamas nuo turimų galių, idėjų ir išskirtinių galimybių, leidžiančių „<...> laisvai veikti pasaulyje, jį keisti <...>“ (Daujotytė 2010: 1), imantis įvairių prasmingų veiklų, tokių, kaip, pavyzdžiui, mums rūpimu atveju – mokslinės veiklos.

Tik atsisakant šabloniško mąstymo, išsivaduojant iš nuvalkiotų standartų, kai sprendžiamos tam tikros problemos, bei nuolat ieškant naujų veiklos būdų ir metodų gali reikštis kūrybos gebėjimai, galios, palinkimai ar talentai. Kitaip tariant, kūrybiška terpė ar aplinka generuoja palankias kūrybingumo raiškos ir sklaidos sąlygas. Arba dar griežčiau: kūrybingas gali būti tik tas, kuris yra kūrybiškas. Nes kūrybiškumas ir kūrybingumas – tai it dvi vieno medžio šakos; kūrybiškumas neatsiejamas nuo kūrybingumo ir atvirkščiai. Tad čia galime iškelti klausimą: kaip turimi kūrybos gebėjimai ir galios gali būti realizuojami moksle bei kaip nuo jų priklauso siekiami mokslinės veiklos rezultatai? Šį klausimą pagvildinsime kitoje straipsnio dalyje.

KŪRYBIŠKUMAS IR KŪRYBINGUMAS MOKSLE

Mokslas ir mokslinė veikla, būdama neatsiejama nuo vienokių ar kitokių pasiekimų, grindžiamų naujumu ir novatoriškumu, kartu yra siejama su išradimais ir atradimais. Kitaip tariant, mokslo sritis – išsisas išradimų ir atradimų laukas. Glaustai jį aptarkime.

Išradimas grindžiamas naujumu: tai sukūrimas, sugalvojimas to, ko nebuvo iki esamojo laiko (pavyzdžiui, kokio nors prietaiso, priemonės, preparato išradimas). Atradimo pagrindą sudaro tai, kas egzistavo, tačiau apie tai nebuvo žinota (pavyzdžiui, tam tikro reiškinių, savybės, dėsningumo atradimas). Išradimas ir atradimas nėra nesusių vienas su kitu, atvirkščiai, jie sąveikauja tarpusavyje: šie du dalykai neretai pereina vienas į kitą, apibrėždami tam tikras vienas kito galimybės sąlygas. Pavyzdžiui, tam, kad būtų išrasta elektros lemputė, prieš tai turėjo būti atrasta elektra kaip viena energijos rūšių. Norint plėtoti kokius nors atradimus, tarkime, geografinius, reikia turėti tam tikrų išradimų – vienokių ar kitokių daiktinių priemonių. Būtina išradimo sąlyga yra tai, kas jam leidžia rasti apskritai – tai vienoks ar kitoks techninis / technologinis sprendimas, o atradimo – atitinkamos techninės / technologinės prielaidos.

Nesvarbu, kokią mokslo sritį turėtume omenyje – pavyzdžiui, humanitarinius ar socialinius, fizinius ar technologijos – bet kurioje jų priimami tam tikri *sprendimai*. Tik dėl tų sprendimų ir įmanoma mokslo raida bei pažanga. Kartais sprendimai moksle generuojami labai neįprastais būdais – pavyzdžiui, juos mokslininkas gali net susapnuoti. Tokius keistus ir netikėtus atvejus aptaria Anatolijus Suchotinas knygos *Mokslo paradoksai* išradingai pavadintame skyriuje „Mokykitės sapnuoti, ponai!“ (žr. Suchotinas 1983). O sprendimų priėmimas iš esmės susijęs su aptartais fenomenais – kūrybiškumu ir kūrybingumu. Skirtingose žmogaus veiklos srityse, primant vienokius ar kitokius sprendimus, kūrybiškumas ir kūrybingumas reiškiasi taip pat skirtingai, o moksle įgyja tam tikrų specifinių raiškos ypatumų. Kokie iš jų pagrindiniai?

Bet kuriai mokslo sričiai tam tikrą kryptį suteikia būtent tie minėti priimami sprendimai. Jų pobūdį nulemia mokslininko ar mokslininkų grupės kūrybiškas mąstymas ir turimi

kūrybos gebėjimai. Pastaryjų visuma sudaro tai, kas įvardijama kaip kūrybingumas, o be jo negalėtų egzistuoti ir plėtotis jokia mokslo sritis. Skirtingų mokslo sričių atstovus vienija tai, kad jie savo vykdomoje veikloje, siekdami atitinkamų jos rezultatų, turi priimti vienokius ar kitokius sprendimus. Ir ne bet kokius, o pasižyminčius novatoriškumu, taigi – ir atveriančius kelią inovacijoms, jas generuojančius. Kaip žinia, lotynų kalbos daiktavardis *innovatio* reiškia „atnaujinimą“, „patobulinimą“, o būtent tam tikrais atnaujinimais ar patobulinimais ir užsiima vienos ar kitos mokslo sritys. Kuo tie vykdomi atnaujinimai ar patobulinimai yra svarbesni, esmingesni ir kuo jų daugiau, tuo didesnė ir spartesnė pažanga tam tikroje mokslo srityje.

Vakaruose mokslo pagrindą sudaro naujumas, novatoriškumas, originalumas – tai mi-nėjome jau šio straipsnio pradžioje. Visa tai neatsiejama nuo nevaržomai, laisvai besiplėtojančios mokslinės minties². Rytuose mokslo pamatas statomas ant senosios išminties – tam tikrų nekvestionuojamų, dogmomis tapusių tiesų, jų išmokimo ir kartojimo. Dėl vyravusio dogmatinio mąstymo ten ilgą laiką nebuvo net menkiausios nišos pasireikšti laisvai kūrybiškai minčiai – tai bent iš dalies paaiškina, kodėl Rytų mokslo ir civilizacijos išsivystymo lygis ilgus amžius atsiliko nuo to, kuris buvo pasiektas Vakaruose (turima omenyje Europa ir Šiaurės Amerika). Tik susilpnėjęs religinių dogmų laikymuisi, Rytų mokslo, civilizacijos ir, žinoma, ekonomikos lygis pasaulinėje arenoje ėmė kilti ir tam tikrais aspektais nukonkuruoti vyraujančią Vakaruose – šiuo atveju yra tinkamas šiandienės Kinijos pavyzdys³.

Vakarų mokslinė mintis yra nukreipta į pažinimą, o šio pamatinės savybės yra dinamiskumas ir veiklumas, paneigiantys bet kokią mąstymo sąstingį ar sustabarėjimą. Pažinimas nuolat plečia mūsų pasaulėvokos ir pasaulėžiūros, taip pat nuostatų, įsitikinimų ir vertybių horizontus. Pažinti – tai skverbtis į tam tikrą analizuojamą fenomeną ar gvildenamą problemą ir tai, kas nepažinta, pasitelkiant mokslinės minties jėgą, ištraukti į dienos šviesą, perskrointi it rentgeno spinduliais, nepaliekant jokių tamsių kerčių. Tokia dinamiška, intensyvi ir nuolat kintanti mokslinė mintis yra kūrybiška mintis – tai svarbiausias jos ypatumas. Kūrybiškumas – tai mokslo varomoji jėga, netgi – mokslo pažangos garantas. Kaip viename interviu teigia Regimantas Tamošaitis, „<...> kūrybiškumas pirmiausia reiškia laisvą sąmonę, kuri <...> atranda naujus realybės aspektus“ (Tamošaitis 2011).

Tad be laisvos minties ir ją skatinančio kūrybiškumo prasiveržimo mokslo pažanga ir civilizacijos laimėjimai yra kone neįmanomi. Nes, jei, pasak Tamošaičio, „<...> kūrybiškumas <...> yra mokslo principas“ (Tamošaitis 2011), tai tą kūrybiškumą varžant, slopinant jo galias ir pakertant jo principus, sukeliama didžiulė grėsmė pačiam mokslui, jo pažangai, o kartu ir visai Vakarų civilizacijai.

² Dera pažymėti, kad moksle, skirtingai nei, tarkime, mene, galioja gana griežti standartai, kurių privalu laikytis kiekvienam, pretenduojančiam į mokslininko statusą ar siekiančiam neprarasti to statuso. Todėl kūrybiškumas moksle turi tenkinti keletą reikalavimų: pirma, bet koks mokslinis tyrimas turi pasiduoti atitinkamos mokslo srities atstovų komunikacijai; antra, mokslininko pateikiami argumentai turi atlaikyti kritikų kontrargumentus. Išsamiai apie kūrybos komunikaciją įvairiose veiklos srityse, tarp jų ir moksle, rašo Saulius Kanišauskas straipsnyje „Kūrybos komunikacija: Introspektyvi analizė ir vertybės“ (žr. Kanišauskas 2012).

³ Dogmatizmo lygio sumažėjimą šių laikų Rytuose ir juos pasiekiančios Vakarų įtakos stiprumą rodo vienas ryškiausių pavyzdžių, aptariamų Agnieškos Juzefovič straipsnyje „Kinų rašmenų raida ir transformacijos (estetinis ir komunikacinis aspektai)“. Autorė pažymi, kad XX a. kinų rašmenis susiejus su fonetiškai juos atkartojančiomis lotyniškėmis raidėmis, į kinų kalbą ėmė masiškai skverbtis anglų kalbos skoliniai. Todėl, anot jos, pastaraisiais dešimtmečiais kuriant naujadarus, įvardijančius žodžius, atėjusius iš Vakarų kalbų, kinų rašmenys dažnai papildomi lotyniškais (žr. Juzefovič 2012: 29).

KŪRYBIŠKUMAS IR KŪRYBINGUMAS ŠIUOLAIKINIUIOSE HSM

A. Pagrindiniai kūrybiškumo raiškos aspektai ir rezultatai HSM

Pradėkime nuo mokslą lemiančio pagrindinio kriterijaus aptarimo ir pasvarstykite, kas mokslą daro mokslu? Be abejonės, tai – mokslinis mąstymas, arba, kitaip tariant, mokliškumas (angl. *scientificity*) kaip tam tikrų iš esmės naujų dalykų kūrimas, t. y. išradimų generavimas arba atradimų darymas. Tai reiškia, kad mokslą lemiantis kriterijus yra tai, ką jau minėjome šio straipsnio pradžioje – novatoriškumas ir originalumas. Šie reikalavimai, tapę kone pagrindiniais įvairių mokslo sričių principais, yra taikomi ir HSM.

Šie mokslai, kaip ir kitos mokslų sritys, užsiima naujų fenomenų, formuojančių mūsų pasaulį, kūrimu: kaip teigia Thomas Osborne'as ir Nikolas Rose'as, jie užsiima atradimais, atnaujinančiais egzistencijos lauką (žr. Osborne, Rose 1999). Svarbu tai, kad atradimai, atnaujinantys mūsų egzistencijos lauką, nebūtinai turi būti materialūs ar daiktiškai apčiuopiami – tai gali būti naujų mąstymo perspektyvų ir teorinių paradigmu, visuomenės institucijų kūrimas ir tobulinimas, naujų kompetencijų plėtojimas, ugdymas ir gilinimas, naujų vertybių sistemų ir, kaip pažymi minėti autoriai, viešosios nuomonės formavimas (žr. Osborne, Rose 1999). Tai – tik keletas HSM generuojamų naujų atradimų arba kuriamų fenomenų pavyzdžių.

Ši pozicija iš esmės yra priešinga tai, kurią skelbia Randallas Collinso, teigdamas, esą socialiniai (ir humanitariniai, kaip galima numanyti) mokslai nėra ir niekada nebus tos mokslo sritys, kuriose būtų galima pasiekti „aukšto konsensuso ir sparčių atradimų“ (žr. Collins 1994: 155). Tokį manymą jis grindžia tuo, kad šios mokslo sritys netenkina keturių sąlygų, kurias sėkmingai įvykdo kiti, pavyzdžiui, fiziniai ir technologijos mokslai. Keturių Collinso išskiriamos sąlygos yra šios: pirma, aukšto konsensuso pasiekimas, įskaitant patikimą žinojimą; antra, atradimų kaip naujų rezultatų generavimas; trečia, genealogijų buvimas mokslinių tyrimų technologijose (t. y. senų teorijų ir mokslinių atradimų panaudojimas plėtojant naujus mokslinius tyrimus bei atradimus); ketvirta, mokslų pritaikomumas (žr. Collins 1994). Dera sutikti, kad šios sąlygos iš tiesų lemia sėkmingą mokslo raidą ir pažangą, tačiau vargu ar jas tenkina tik fiziniai ir technologijos mokslai. Kitaip tariant, mokslo pažanga apima pačių įvairiausių sričių mokslus. HSM atžvilgiu eliminavus pažangos reikalavimą, perskyra tarp mokslo ir nemokslo taptų kone svarbiausia humanitarinių ir socialinių bei fizinių ir technologijos mokslų atskirties charakteristika. Šiuo atveju mokslo statusas atitektų pastariesiems, o pirmieji būtų nustumti į nemokslo paribį, nes jų disciplinos nėra taikomosios.

O dabar apmąstykite keturias Collinso išskirtas sąlygas, kurios jo interpretacijoje sudaro mokslo branduolį. Pradėkime nuo pirmosios, skelbiančios, kad mokslo srityje būtina pasiekti aukštą konsensuą, įskaitant patikimą žinojimą. Išties šis objektyvumo reikalavimas neabejotinai yra vienas svarbiausių, keliamų mokslui, siekiant užtikrinti jo statusą. Tačiau šio reikalavimo neretai netenkina net fiziniai ir technologijos mokslai, o HSM atžvilgiu, priartiant Collinso, situacija yra dar keblesnė. HSM metodai yra kur kas aptakiau apibrėžti, o bendrieji dėsningumai ir logika kur kas prasčiau išreikšti. Todėl, viena vertus, vertinant tam tikrą šių mokslų sritims priklausančią tyrimą, neretai pasireiškia subjektyvūs vertinimai, kita vertus, nauji tyrimai šiose mokslo srityse generuoja visiškai naujus metodus, praplečiančius kūrybiško mąstymo perspektyvas.

Tačiau ne viskas čia paprasta. Thomo S. Kuhno pozicija socialinių mokslų metodologijos ir problematikos atžvilgiu (žr. Kuhn 2003: 10) gana akivaizdžiai byloja, kad pasiekti aukštą konsensuą moksle ne visada pavyksta ne tik humanitarinių bei socialinių, tačiau ir fizinių bei

technologijos mokslų atstovams. Nesutarimų tarp tos pačios srities mokslininkų gali kilti dėl įvairių priežasčių, juos gali paaštrinti skirtingi veiksniai. Tad nors moksle, o ypač tam tikrose jo srityse ir gali būti pasiektas aukštas konsensusas, tačiau ir tokiu atveju gali išlikti tam tikrų nuomonių skirtumų. Tam pritaria ir Larry's Laudanas, teigiantis, kad moksle konsensusas paprastai pasiekiamas pagal vadinamąjį „hierarchinį pagrindimo modelį“ (žr. Laudan 1984), tačiau vėlgi – ne visada, nes, remiantis Laudanu, tam tikros teorijos gali skelbti skirtingus mokslinius įrodymus, tačiau visos jos gali būti gerai pagrįstos tiek teoriškai, tiek praktiškai (atlikus empirinius tyrimus). Tokiu atveju būtų neįmanoma nustatyti, kuri teorija yra moksliai pranašesnė. Be to, pasak jo, siekiant konsensuso keblumų gali kelti ir skirtingos tam tikrų faktų įrodinėjimo taisyklės, nesutariant dėl to, kurios jų moksliai objektyvesnės (žr. Laudan 1984). Tad čia peršasi mintis, kad subjektyvumo veiksnys, kurio neretai tariasi išvengiantys fizinių ir technologijos mokslų atstovai, tam tikrais atvejais suveikia ir šiose mokslo srityse – panašiai kaip HSM.

Antroji Collinso mokslui keliamą sąlyga – tai atradimų kaip naujų rezultatų generavimas. Kaip matėme, šio autoriaus manymu, HSM negalima priskirti tradiciškai suprantamus atradimus kuriančioms sritims. Tačiau, dera pažymėti, kad būtent HSM yra kone svarbiausia jungiamoji grandis tarp akademinės bendruomenės ir plačiosios visuomenės, o šių mokslų bendradarbiavimas su fiziniiais bei technologijos mokslais technologijų plėtrai ir sklaidai suteikia reikiamo kryptingumo bei padeda tinkamai atsakyti į jų metamus iššūkius. Visa tai liudija HSM naujumo ir novatoriškumo siekį bei aukštą kūrybiškumą.

Trečioji sąlyga, mokslą daranti mokslu, remiantis Collinsu, – genealogijų buvimas mokslinių tyrimų technologijose. Šis reikalavimas reiškia, kad mokslo tyrimų įrankiai, t. y. teorijos ir metodai, turi keistis chronologiškai – senesius turi išstumti naujieji ar, tiksliau tariant, senieji turi būti susieti su naujaisiais ir tapti jų kūrimo pagrindu. Dera pažymėti, kad šiuolaikiniai HSM, susidurdami su įvairių naujų technologijų, o ypač su informacijos ir komunikacijos technologijų metamais iššūkiais, patiria didelę pastarųjų generuojamų patyrimų įtaką. Pasak Bronislovo Kuzmicko, dėl šios priežasties socialinių ir „<...> humanitarinių mokslų laukia neatidėliotina reikmė kurti naujas prieigas ir kriterijus <...>“ (Kuzmickas 2013: 10), inicijuoti socialinių ir „<...> humanitarinių mokslų <...> kaitą <...>“ tam, kad jie galėtų „<...> transformuotis turinio ir metodų požiūriais, kartu išlaikydami savo pamatinį savitumą“ (Kuzmickas 2013: 12). Visa tai – ne tik ateities uždavinys, bet ir nūdienos aktualijos: šiuolaikiniai HSM, glaudžiai bendradarbiaudami tarpusavyje, steigia turtingas kūrybiško mąstymo perspektyvas ir požiūrius į daugelį nūdienos pasaulio fenomenų bei generuoja netikėtus, tačiau aktualius to bendradarbiavimo rezultatus. Tokių HSM naujų tendencijų akivaizdoje pastebimas humanitarinių bei socialinių mokslų atsinaujinimas ir „pažangėjimas“, kuris, pasak Paulo Feyerabend, yra ne kas kita, o „pasikeitimas pačių sąlygų, kurios leidžia mums kalbėti apie objektus, situacijas, įvykius“ (Feyerabend 1982: 70), naujai išskylančius šių mokslų srityse.

Ketvirtoji sąlyga, kurią Collinsas kelia įvairių sričių mokslams, yra jų pritaikomumas. Šį reikalavimą puikiai įvykdo fiziniai ir technologijos mokslai, nes, juos pritaikius praktikoje, gaunami apčiuopiami, naudos teikiantys rezultatai. Kalbant apie HSM, nūdien gana pamažu atsisakoma giliai įsišaknijusios nuostatos, kad galimybės HSM taikyti praktikoje yra labai menkos. Tačiau nuolat išrandamos ir taikomos įvairios technologijos, kaip minėta, daro neabejotiną įtaką ir HSM, jų teorijoms, metodams ir net pačioms struktūroms. HSM palaipsniui vis labiau peržengia siauras universitetų, akademinės bendruomenės ribas bei vis labiau skverbiasi į verslo, meno ir kitas aplinkas. Būtent šių mokslų dėka tose aplinkose

generuojamos novatoriškos ir originalios, aukštu kūrybiškumu pasižyminčios idėjos, pritaikomos ir plėtojamos pačiais netikėčiausiais rakursais, taip pat leidžiančios priimti netradicinius, į naujausių technologijų iššūkius atsakančius sprendimus ir atitinkamose veiklos srityse leidžiančios pasiekti geriausių rezultatų. Tad šiuo atveju šiuolaikinių HSM pritaikomumas įgauna iš esmės naujas formas, o jam užtikrinti nuolat ieškoma naujų metodų, įvirtinančių vadinamąjį „kūrybinį žinojimą“ (žr. Augustinaitis 2010), kurį aptarsime kitame šios dalies skirsnyje.

B. Kūrybinio žinojimo samprata ir jos reikšmė šiuolaikiniuose HSM

Kaip minėta, šiuolaikiniai HSM dėl įvairių naujausių technologijų, o ypač generuojamų informacijos ir komunikacijos srityje, susiduria su neregėtais iššūkiais ir patiria esminių transformacijų. Šių mokslų raidą ir apskritai visą jų situaciją keičia bei performuoja nūdienės epochos sąlygos – milžiniški informacijos srautai bei įvairios jų steigiamos terpės ir erdvės, iš esmės pertvarkančios mūsų gyvenimo būdą, įvirtinančios naujas darbo ir laisvalaikio veiklas, laužančios tradicines vertybių sistemas, kuriančios naujas mąstymo tradicijas bei darančios mūsų gyvenamąjį pasaulį globaliu – visa tai šioms mokslo sritims tampa fonu. Taip ima formotis jau minėtas kūrybinis žinojimas.

Siekiant paaiškinti, kas yra kūrybinis žinojimas, dera pradėti nuo kūrybiškumo, nes būtent kūrybiškumas, kaip išsiaiškinome šio straipsnio pradžioje, yra kūrybingumo ir visų jo raiškos formų sąlyga. Įprasta, kad kūrybiškumas yra siejamas su meno ir humanitarinių mokslų sritimis, dargi neretai jį apgaubiant mistikos skraiste, svetima kasdienybei bei joje besiskleidžiančioms įvairioms darbo ir laisvalaikio veikloms bei „rimtiesiems“ fiziniams ir technologijos mokslams. Tačiau nūdien kūrybiškumo sklaidos erdvės gerokai prasiplėtė ir, remiantis Arūnu Augustinaičiu, transformavosi į kūrybinį žinojimą (žr. Augustinaitis 2010).

Kūrybinis žinojimas – tai toks žinojimo tipas, kurį steigia šiuolaikiniai HSM, sąveikaudami su praktinėmis socialinėmis ir kultūrinėmis veiklomis. Dar daugiau, kūrybinis žinojimas nūdien sudaro šių mokslo sričių branduolį. Tiesa, dera pažymėti, kad kūrybinis žinojimas yra neatsiejamas ir nuo tradiciškai suprantamų HSM, tačiau nūdienės transformacijos šių mokslų srityse tą kūrybinį žinojimą iš esmės keičia. Augustinaičio teigimu, šiuolaikinis kūrybinis žinojimas „<...> kūrybinius procesus susieja su žinojimo sandaros, žinojimo technologijų, žinojimo organizavimo ir vadybos problematika. Savo ruožtu kūrybinis žinojimas priklauso nuo informacijos (kaip sudaiktintų žinių) ir komunikacijos (kaip medijavimo struktūrų ir elementų) mechanizmų, kurie tiesiogiai išreiškia kūrybiškumo socialinius ir ekonominius pavidalus <...>“ (Augustinaitis 2010: 190). Kaip matome, kūrybinis žinojimas nūdien randasi iš glaudaus HSM bendradarbiavimo – šių mokslo sričių interesai bei gvildenamos problemos vis labiau suartėja ir persikloja, o į humanitarinių mokslų plėtojamų tyrimų lauką vis dažniau patenka įvairūs socialiniai ir ekonominiai aspektai. Šiuolaikinius HSM ima vienyti nūdienei visuomenei būdingų tendencijų, tokių kaip ekonominio kultūros bei kūrybinės pramonės potencialo augimas ir stiprėjimas bei kultūros ir kūrybos sektorių kaip technologinių inovacijų šaltinių įsitvirtinimas ir plėtra, analizavimas bei interpretavimas⁴. Peršasi išvada, kad kūrybinis žinojimas šiandien iš esmės yra neatsiejamas nuo mokslo tarpdalykiškumo – šiuo atveju nuo įvairių HSM disciplinų integravimo ir konsolidavimo procesų.

⁴ Apie socialinius, ekonominius ir daugelį kitų aspektų šiuolaikiniuose humanitariniuose moksluose bei konkrečiai filosofijoje gvildendamas tam tikras kūrybos ekonomikos problemas išsamiai rašo Tomas Kačerauskas straipsnyje „Creative Economy and Technologies: Social, Legal and Communicative Issues“ (žr. Kačerauskas 2012).

Kaip, veikiant šiems procesams, steigiasi kūrybinis žinojimas? Pradėkime nuo to, kad, turint omenyje šiuolaikinę epochą charakterizuojančias minėtas tendencijas, kurių vienos svarbiausių yra informacijos ir komunikacijos reikšmės augimas bei didėjanti jų technologijų svarba visuomenėje ir įvairiose jos terpėse, taip pat kultūros ir kūrybos ekonominio veiksnio stiprėjimas, pastebimi nevienareikšmiai kūrybiškumo adaptavimo ir taikymo procesai (žr. Howkins 2010; Florida 2012). Šie procesai vyksta pačiuose įvairiausiuose mokslo, meno, politikos, verslo, kultūros, pramogų ir kituose sektoriuose bei veiklos srityse, o kūrybiškumas įgauna įvairių naujų, netradicinių pavidalų. Tokie procesai, remiantis Augustinaičiu, gali būti traktuojami kaip kūrybiškumo sudaiktinimo (žr. Augustinaitis 2010) procesai. Tačiau čia nebandysime statistiškai išmatuoti, kiek kūrybingumas veikia įvairius socialinius procesus, ir nustatyti, kokios yra kūrybingumo galios šiuolaikinėje visuomenėje⁵; apsiribosime tik pasigiliniu, kaip kūrybiškumas yra sudaiktinamas ir kokių randasi praktinių tokio sudaiktinimo rezultatų.

Kaip išsiaiškinome, kūrybiškumo sudaiktinimas – tai jo perkėlimas iš gana siaurų akademinų HSM bei meno sričių į visuomenę ir kultūrą. Toks perkėlimas gerokai praplečia kūrybiškumo ir jo taikymo erdves, o HSM nebėra izoliuojami nuo praktinių procesų, vykstančių visuomenėje ir kultūroje. Tokios šiuolaikinių HSM tendencijos iš esmės atliepia Feyerabendo antikumuliatyvinę nuostatą, esą mokslo pažangą gali inspiruoti žaidimas ar periferinė veikla, net ne tam tikri ankstesni, jau turimi mokslo pažangos rezultatai, o pats procesas – svarbu tik, kad ta pažanga nebūtų sustabdyta (žr. Feyerabend 1988: 206). Dar daugiau, dėl minėtų tendencijų mokslai tampa viena svarbiausių jungiamųjų grandžių tarp akademinės bendruomenės ir universitetų bei plačiosios visuomenės. Šiuo atveju kūrybinis žinojimas steigiasi kaip šių dėmenų sąveikavimo, komunikavimo ir bendradarbiavimo rezultatas. Kūrybiniame žinojime jungiasi ir vienijasi mokslas bei praktinės veiklos, o jo raiškos formos ir pavidalai apima informacijos bei komunikacijos procesų plėtojamą ir valdymą, kultūros bei kūrybos vadybą ir integravimą į rinką, technologijų veikiamų naujų mąstymo ir gyvenimo būdų steigimąsi (žr. Howkins 2010; Florida 2012), netradicinių meno formų iškilimą, gyvenamojo pasaulio virsmo globaliu procesu, jų pobūdį, kryptis ir t. t. Tad šios mokslo sritys, ilgus amžius buvusios atsiskyrusios nuo praktinio gyvenimo ir įvairių jo veiklos sričių, nūdien ima aktyviai jomis domėtis ir intensyviai su jomis bendradarbiauti. Tai liudija HSM struktūros, funkcijų ir vaidmens pokyčius, taip pat šiose mokslo srityse besiplėtojančio kūrybiškumo erdvių prasiplėtimą ir transformavimąsi.

IŠVADOS

1. Įvairios dabartinės kūrybiškumo bei jos raiškos formos ir pavidalai, nutiesiantys kelią kūrybingumui ir jo sklaidai, sukelia esminių pokyčių šiuolaikinių HSM struktūrose, daro įtaką jų funkcijoms ir vaidmeniui valstybėje, kultūroje ir visuomenėje. Dėl specifinės kūrybiškumo ir kūrybingumo fenomenų raiškos vyksta šių mokslo sričių kaita, transformacijos ir „pažangėjimas“.

2. Šiuolaikinių HSM metodologija, problematika ir kriterijai dabartinių transformacijų sąlygomis iš esmės keičiasi ir ima skirtis nuo vyravusių tradicinių. Tai lemia tokie nūdienio pasaulio reiškiniai kaip visuotinė didėjanti įvairių technologijų įtaka, technologinių inovacijų

⁵ Kokią įtaką kūrybingumas daro įvairiems socialiniams ir ekonominiams procesams šiandieniniame Vilniuje, išsamiai analizuoja ir surinktais duomenimis iliustruoja Jūratė Černevičiūtė straipsnyje „Mapping Vilnius as Creative City“ (žr. Černevičiūtė 2011).

plėtra, informacijos ir komunikacijos procesų intensyvėjimas bei naujų jų technologijų sukūrimas, naujų informacinių bei komunikacinių aplinkų ir terpių steigimasis, ekonominių kultūros ir kūrybos vaidmenų reikšmės augimas, žaidybinių elementų kultūroje ir ekonomikoje iškilimas, gyvenimo ir mąstymo būdų kaita ir t. t.

3. Šiuolaikinių HSM bendradarbiavimas bei jiems būdingas tarpdalykiškumas ir integralumas, jų sąveikavimas su praktinėmis kultūrinėmis ir socialinėmis veiklomis steigia vadinamąjį „kūrybinį žinojimą“ kaip kūrybingumo sudaiktinimo rezultatą. Kūrybinis žinojimas iš esmės suvienija šiuolaikinius HSM bei praktines socialines ir kūrybines veiklas, tapdamas informacijos bei komunikacijos procesų plėtojimo ir valdymo būdu bei sukeldamas kultūros ir kūrybos vadybos ir integravimo į rinką tendencijas.

Gauta 2014 01 04

Priimta 2014 02 10

Literatūra

1. Augustinaitis, A. 2010. „Kūrybinis žinojimas kompleksinėse aplinkose: kūrybiškumo sudaiktinimas, meditavimas ir vizualizavimas“, *Filosofija. Sociologija* 21(3): 189–202.
2. Collins, R. 1994. “Why the Social Sciences Won’t Become High-Consensus, Rapid-Discovery Science”, *Sociological Forum* 9(2): 155–177.
3. Černevičiūtė, J. 2011. “Mapping Vilnius as Creative City”, *Limes: Borderland Studies* 4(1): 89–100.
4. Daujotytė, V. 2010. „Kūrybingumas ir kūrybiškumo atpažinimas“, *Mokslo Lietuva: Lietuvos mokslininkų laikraštis* 3(425): 1–2.
5. Feyerabend, P. 1988. *Against Method*. London: Verso.
6. Feyerabend, P. 1982. *Science in a Free Society*. London: Verso.
7. Florida, R. 2012. *The Rise of the Creative Class, Revisited*. New York: Basic Books.
8. Howkins, J. 2010. *Kūrybos ekonomika*. Vilnius: Technika.
9. Juzefovič, A. 2012. „Kinų rašmenų raida ir transformacijos (estetinis ir komunikacinis aspektai)“, *Santalka: Filosofija. Komunikacija* 20(1): 21–31.
10. Kačerauskas, T. 2012. “Creative Economy and Technologies: Social, Legal and Communicative Issues”, *Journal of Business Economics and Management* 13(1): 71–80.
11. Kanišauskas, S. 2012. „Kūrybos komunikacija: Introspektyvi analizė ir vertybės“, *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 20(2): 101–109.
12. Keinys, S. (vyr. red.). 1993. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
13. Kuhn, Th. S. 2003. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius: Pradai.
14. Kuzmickas, B. 2013. „Kai kurios humanitarinių mokslų kaitos problemos“, *Socialinių mokslų studijos* 5(1): 7–14.
15. Laudan, L. 1984. *Science and Values: The Aims of Science and Their Role in Scientific Debate*. London: University of California Press.
16. Osborne, Th.; Rose, N. 1999. “Do the Social Sciences Create Phenomena? The Example of Public Opinion Research”, *The British Journal of Sociology* 50(3): 367–396.
17. Suchoćinas, A. 1983. *Mokslo paradoksai*. Vilnius: Mokslas.
18. Tamošaitis, R. 2011. Kūrybiškumas yra laisvė ir mokslo kelias. Prieiga per internetą: <http://naujienos.vu.lt/srautas/doc-dr-regimantas-tamosaitis-kurybiskumas-yra-laisve-ir-mokslo-kelias/>. (Žr. 2014 01 10).

JOVILĖ BAREVIČIŪTĖ

The aspects of creativity and creativeness in contemporary humanities and social sciences

Summary

The article deals with the problem of creativity and creativeness in contemporary humanities and social sciences. In the first part it is argued that creativity and creativeness are organic to each other, also that creativity is paving the way towards creativeness. In the second part it is shown that creativity and creativeness is a major propeller of progress in science because only creative scientific thinking and creative skills generate a variety of inventions and innovations. In the third part it is maintained that in contemporary humanities and social sciences creativity and creativeness unfold as intensively and focusedly as in other fields of science (for example, in physical and technological sciences), influencing culture and society, their development and future perspectives.

Key words: creativeness, creative knowledge, creativity, contemporary humanities and social sciences, technologies